

Majornas historia

Text: Ulla Ståhl Foto: Pierre Hybbinette langhustru.120

Om namnet Majornas ursprung råder delade meningar. Ortsnamnsforskare anser att ordet troligen är en flertalsform av maja, ett ord med finskt ursprung som betyder koja, litet hus, härbärge. En annan tolkning är att ordet skulle vara en dialektform av mej som betyder inseglingsmärke. Enligt en tredje förklaring skulle namnet ha uppkommit ur ordet maerna som betyder sank ängsmark.

Det här är glimtar ur Majornas historia som på intet sätt gör anspråk på att vara heltäckande. Men vi hoppas att de spridda minnena från en gången tid skall ge en intressant och bra bild av det gamla Majorna, som på många sätt gör sig påmind än idag.

Välkommen till Sista Styvern

376 DET GAMLA GÖTEBORG

Hon idkade välgörenhet i en både god och praktisk form, ty varje lördag undfågnade hon traktens fattiga men skötsamma gummor och deras barn med ett par sextyvers kakor, stora och mättsamma bröd, som under ett femtiotal år voro mycket gouterade bland småfolket i de västra förstäderna. Och de som voro henne bevågna, hjälpte hon pekuniärt och utrustade mången fattig ungersven till hans första sjöresa.

Styvern var varken sämre eller bättre än de andra krogarna i trakten. I källarvåningen, som var av sten, fanns krogen; där var så lågt till taket, att en någorlunda storväxt man med nöd kunde stå rak. Och golvet var belagt med tegelsten.

Den siste krögaren på Styvern var den sedermera vid Stigbergstorget bosatte, förut omtalte åkeriägaren Jonsson.

Mitt emot Styvern var ändstation för spårvägslinien genom Masthugget under de gamla hästspårvagnarnas tid. Och när de elektriska spårvägarna anlades tänkte man också stanna där; Majornas förespråkare i stadsfullmäktige lyckades emellertid få ut linjen till Klippan.

Man har alltid haft respekt för den långa backen, och omnibustrafiken, som en gång vid 1800-talets mitt anordnades mellan Klippan och staden, med hållplats vid Frimurarelogen, varade inte länge. Omnibussen avgick

Från Rödingsgatan (nära Henriksberg)

Joh. Peter Lindell (organist; kommunalman; ägare av Lyckans berg)

ingen som lämnade Majorna för att arbeta. Man bodde, arbetade och tillbringade sin minimala fritid i Majorna.

Gammal bebyggelse har sparats

Industrialiseringen och befolkningsökningen under 1800-talet medförde en mer kompakt och planerad bebyggelse. 1875 började man att bygga de så kallade landshövdingehusen, två våningar av trä ovanpå en bottenvåning av sten. Denna hustyp dominerade bilden av Majorna.

1920-talets Majorna var till sina delar ännu identiskt med den tidiga 1800-talsstaden. Den gamla låghusbebyggelsen hade delvis fått vika för trevånings landshövdingehus. Men mellan dessa var gatunätet oregelbundet, med smala slingrande gränder, trappor och stigar mellan sjömansstugor, kaptensgårdar och lummiga trädgårdar. Strandkanten hade ännu kvar sina bodar och skjul, brädgårdar, småvarv, verkstäder och småindustrier med pirar och bryggor rakt ut i älven.

Landshövdingehus

Detta landshövdingehus vid Allmänna vägen 11, invid [Gathenhielmska reservatet](#) i [Majorna](#) byggdes 1894. Huset är i det närmaste intakt förutom att fönstren blev utbytta vid en renovering 1982. Undervåningen användes från början som affär men hyser idag ett café.

De sammanbyggda fastigheterna på Kommendörsgatan 41–43 och Oljekvarnsgatan 13–15 är en sista rest av de förr så vanliga "bergklättrande" landshövdingehusen. Husen uppfördes 1906–1908. Efter fem års kamp lyckades hyresgästerna avvärja en rivning, köpte huset och renoverade det.

Länsantikvarien har deltagit i det omsorgsfulla arbetet med att bevara den ursprungliga utformningen, både vad gäller gårdsmiljö, portar, trappuppgångar och lägenhetsinteriör.

En viss sanering av bebyggelsen har gjorts men många av de gamla landshövdingehusen har sparats och renoverats. Däremot är de små stugorna från 1700- och 1800-talet så gott som utplånade. I Klippans kulturresevat och i det Gathenhielmska resevatet finns dock en del av den äldre bebyggelsen bevarad.

Allmänna Vägen, som fortfarande har kvar sitt namn en kort bit i öster, rätades och breddades och kallas under större delen av sin sträckning för Karl Johansgatan.

Utefter Karl Johansgatan har Majorna förlorat sin forna småstadsprägel och den långa gatan går nu till stor del genom höghusbebyggelse.

Karl Johans Kyrka¹²⁰

Gatan fick namnet efter Karl Johanskyrkan som byggdes 1826. Kyrkan fick i sin tur sitt namn efter Carl XIV Johan, som besökte Majorna 1820 och bjöds på frukost ur ett stort porterfat ute vid Klippan. Porterfatet är bevarat och finns att se alldeles i närheten av hotell Novotel.

Gathenhielmska120

Gathenhielmska huset

Den ståtliga byggnaden, som dominerar sydsidan av Stigbergstorget, är ett fint kulturminne. Huset byggdes på 1740-talet.

Lars Gathenhielm har aldrig bott i huset. Han dog i sitt hus vid Lilla Torget 6 den 25 april 1718. Men tomten som huset ligger på ägdes av Lars Gathenhielm och hans släkt. Av denna anledning kan det vara i sin ordning att knyta namnet Gathenhielm till byggnaden.

Gathenhielmska reservatet150

Gathenhielmska kulturreservatet

En sista rest av bostadsbebyggelsen från det gamla Majorna är det Gathenhielmska kulturreservatet med byggnader från 1720-talet. Reservatet ligger söder om Allmänna vägen och utefter Pölgatan finns ett stycke Majorna sådant det tedde sig på 1700-talet och i början av 1800-talet. Byggnaderna ligger på den grund de en gång uppförts på. Folk bor i husen och trivs där – även om det på sina ställen är lågt till taket. Några av husen har blivit omtyckta föreningslokaler: Bl a för föreningarna Gamla Majgrabbar, Gamla Vegapojkarnas Kamratförening och Gamla Masthuggspojkar.

Taubehuset

En kulturhistoriskt värdefull byggnad skall inte flyttas, den bör stå kvar i sin ursprungliga miljö. Men ibland måste det bli ett undantag. Ett sådant är Taubehuset som idag är ett vackert blickfång från Chapmans torg.

Taubehuset är byggt 1796 och ägdes ursprungligen av Warfwet Kusten och var ett kombinerat kontor och boningshus fram till 1895, då varvets storhetstid var förbi. Byggnaden blev då hyreshus och där fick överlotsen Carl Gunnar Taube 1906 en bostad. Till barnaskaran hörde den 16-årige Evert. Evert Taube hade under 25 år sitt föräldrahem i huset vid Kustens Varv, även om han mest vistades på annat håll, på sjön, i Sydamerika och i Stockholm för konststudier. När hamnstyrelsen ville riva huset 1950 slog Evert larm och höll ett tal från ett fönster till bortåt 5 000 människor som samlats utanför Taubehuset. På 1960-talet kom ett hot som inte gick att avvärja. En av tillfartsvägarna till den nya Älvsborgsbron måste gå fram över platsen för det minnesrika huset.

Det bestämdes att Taubehuset skulle flyttas. Att flytta det stora trevåningshuset uppför Gamla Kustgatans branta backe tog en månad, men nu står huset på Majnabbeberget.

Kustens hus

På Majnabbeberget, ett stenkast från Taubehuset, ligger en gammal vinkelbyggnad. Huset har tidigare tillhört Kustens Varv. Huvudbyggnaden är troligen uppförd på 1780-talet som bostadshus för de anställda vid varvet. Boningshuset blev värdshus i början av 1800-talet.

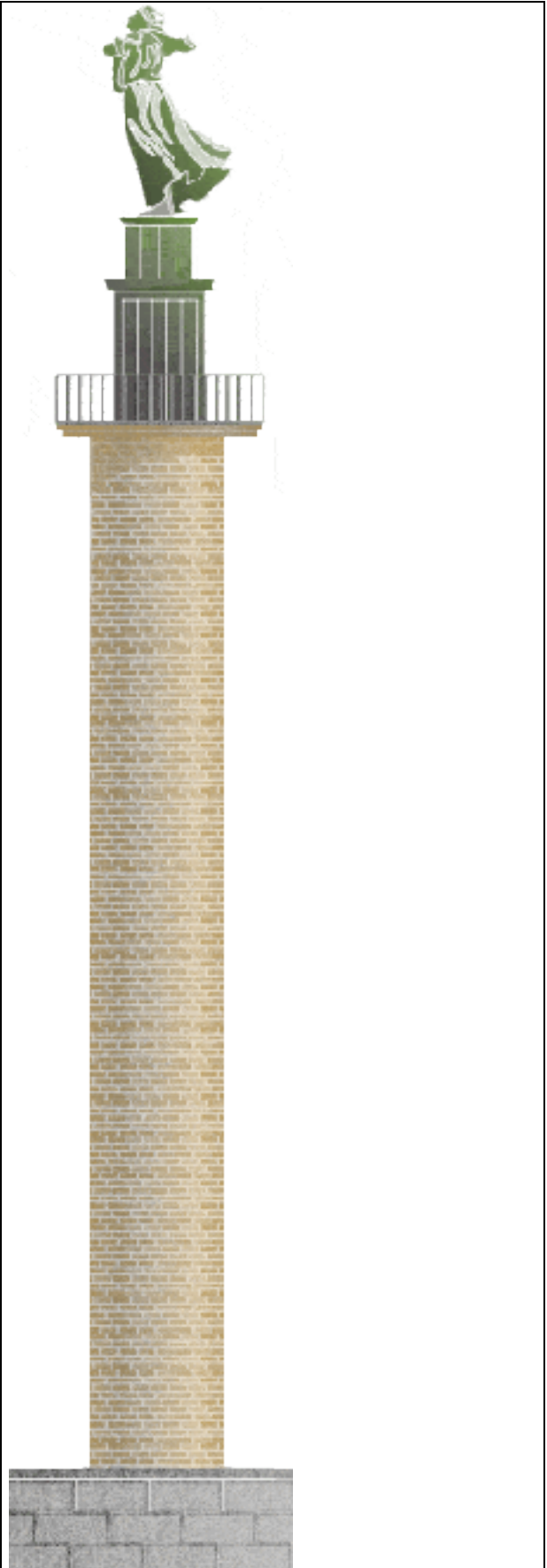
Efter värdshusperioden gick byggnaden skiftande öden till mötes. Frälsningsarmén disponerade huset under en period. Ett tag fanns det en kartongfabrik i huset och under en tid inhystes fjäderfä i den forna festsalen. Byggnaden blev också under ett antal år Carl Johans församlingshem.

Idag hyr Göteborgs konstnärsklubb och Visans Vänner huset. Med jämna mellanrum är det konstutställningar och visafnarn, öppna för allmänheten.

Sjöfartsmuseet

Museibyggnaden uppfördes 1931 – 1932 med hjälp av en donation på 1 miljoner kronor från det Broströmska familjebolaget Ångfartygs-AB Tirfing. Efter första världskrigets slut beslöts att, till minne av sjömän som förlist på havet under kriget, uppföra ett minnesmonument vid Sjöfartsmuseet. Det döptes till Sjömanstornet. Höjden är 62 meter över havsytan. Den som tar hissen upp kan njuta av en storslagen utsikt över hamnen och Majorna. Överst på monumentet står en 5 meter hög kvinnogestalt, sjömanshustrun som spejar ut över havet. På Sjömanstornets sockel finns 11 tavlor i granit, där namn på 690 sjömän och 98 fartyg, som förliste under kriget är inristade.

Där Sjöfartsmuseet nu ligger och över Stigbergstorget låg från år 1660 Amiralitetsvarvet eller Gamla Varvet, som det också kallades. Under kaparåren i början av 1700-talet skänktes varvet till Lars Gathenhielm, som använde det för att kunna utrusta kaparflottan. Göteborg var bas för kaperiet på västkusten och Lars Gathenhielm hade av Karl XII utnämnts till chef för alla kapare. Lars Gathenhielm bidrog starkt till att göra Göteborg till en medelpunkt för sjöröveriet i Sverige. Varvet hyrdes 1752 av Peter Bagge, som här byggde många vackra skepp, bl a ostindiefarare.

Fiskhamnen

Göteborgs hamn i Majorna har också en tradition som fiskehamn. 1910 hölls där Sveriges första kommunala fiskauktion. Platsen var fiskhamnen och då hade man kämpat i 300 år för att få den till stånd. Sedan dess har mycket förändrats. Järnvägen, exempelvis, har försvunnit och fiskebåtarna vid kajen har minskat i antal. I stället transporteras fisken med lastbilar och truckar till konsumenterna, bl a till restaurangerna. En del av fångsten säljs till utländska konsumenter. Förr drog man fiskelådorna direkt från kajen genom magasinet och direkt in i järnvägsvagnarna på andra sidan eller lastade fisken på småbåtar som sålde den vidare i Belgien och Holland.

På 1600-talet, då sillfisket var omfattande, saknades utrymme och lokaler i hamnen för försäljning av fisken. Inte förrän 1717 medgav det dåvarande stadsstyret, magistraten, att ett fiskehus borde byggas. Samtidigt anlades den så kallade vädersågen nedanför Carl Johanskyrkan, och det var först när vädersågen spelat ut sin roll som sågens huvudbyggnad blev säte för Göteborgs stads fiskehamn.

S:ta Birgittas Kapell

S:ta Birgittas Kapell

Klippans kulturresevat

Klippan är en förkortning av Skinnareklippan, det lilla berget som S:ta Birgittas kapell, uppfört av David Carnegie, nu reser sig på.

Reservatet är ett minnesmärke över intressanta och viktiga epoker i Majornas och Göteborgs historia.

Vid Klippan hade Ostindiska kompaniet sin hamn för de skepp som kom tillbaka hem från Kina. Efter att skeppen satts på grund i leran, lastades varorna om på mindre båtar som forslade varorna vidare till Ostindiska huset vid Norra Hamngatan. När skeppen tömts på sin last lättade de och lyfte sig ur leran.

Ostindiska kompaniet var Sveriges första stora handelsföretag, som har haft stor ekonomisk och kulturell betydelse för Göteborg. Den första svenska ostindiefararen lämnade Klippan den 9 februari 1732. Ett och ett halvt år senare återkom fartyget till Klippans hamn. En av de större byggnaderna från Ostindiska kompaniets dagar är sjömagasinet, byggt 1775. Idag finns i byggnaden en restaurang med namnet Sjömagasinet. Flertalet av de byggnader som ostindiska kompaniet uppförde vid Klippan finns ännu kvar och bildar en unik miljö från 1700-talet.

Klippan blev redan under 1600-talet Göteborgs hamnplats, även om omlastning till hemförarbåtar måste göras. Så länge älven inte var uppmuddrad kunde djupgående fartyg inte gå längre in i älven än till Klippan. Där skedde omlastning till hemförarbåtar, som förde varor och passagerare vidare in till staden.

Det gamla porterkaret

I Klippans hamn upprättades en tullstation 1815 – en viktig funktion eftersom smugglingen florerade under den tiden. Till en början var tullbevakningen förlagd till den röda manbyggnaden intill S:ta Birgittas Kapell. För att lättare få kontakt med inkommande båtar byggdes på 1870-talet en tullstuga ute i älven på ett brohuvud av sänkta fartyg. Tullstugan låg så bekvämt till att papperen från båtarna kunde hämtas in med håv. 1919 ersattes den slitna tullstugan med en större tullbyggnad. Tyvärr fick denna originella tullbyggnad inte stå kvar på sin ursprungliga plats ute i farleden. 1975 flyttades den in på hamnområdet intill A W Edelsvärds gata, där den står än i dag.

I början av 1600-talet startade den första färjeförbindelsen med Hisingen över Göta älv. Färjan gick mellan Klippan och Färjestaden på hisingsidan. Färjeförbindelsen upphörde när Älvsborgsbron öppnades den 8 november 1966.

Lorentska bruken

På ruinerna av Älvsborgs fästning väster om Klippan byggde Abraham Robert Lorent, född i Hamburg, 1808 ett stort sockerraffinaderi och fem år senare ett porterbryggeri. 1836 köpte David Carnegie, köpman från Skottland De Lorentska Bruken. Under 1850-talet lät David Carnegie bygga både arbetarbostäder, kyrka och skola inom klippanområdet. Dessa byggnader inpassades fint i den gamla 1700-talsbebyggelsen och visade brukens inställning till de anställda och ledningens religiöst-sociala strävanden.

Carnegie bruk

Tillverkningens omfattning har alltid varit betydande. År 1916 redovisas det hittills högsta antalet med 59.000 hl. På grund av nykterhetslagstiftningen minskades dock porteromsättningen betydligt och nedgick år 1934 till cirka 25% av den forna omsättningen. Senare åren visa dock en förnyad återhämtning i tillverkningen, som naturligtvis är beroende på ökad efterfrågan; den årliga omsättningen håller sig f.n. omkring ca 20.000 hl. Man kan i detta sammanhang icke underlåta påpeka, att det synes som om statsmakterna givit portertillverkningen en mindre gynnad ställning. Ser man t. ex. på porterns ur medicinsk synpunkt synnerligen stärkande egenskaper, så kan det inte undgås att man finner det märkvärdigt, att man exempelvis inte en gång får köpa porter klass III å systemmotbok, men däremot utländska viner med dubbelt så hög alkoholhalt.

Tillverkningen av porterdrycker är en synnerligen omständlig procedur, som kräver många maskiner och stor påpasslighet och omsorg av dem, som syssla därmed. Bolaget har varit mycket noga med att följa alla tekniska rön på området och bryggeriet är väl rustat med moderna maskiner, som fyller alla anspråk på hygien och rationalisering.

Gamla Älvsborg

Älvsborgs fästning är en av Sveriges tidigaste anläggningar för försvaret av älvmynningen. Den nämndes första gången 1366. År 1563 och 1612 erövrades fästningen av danskarna. Fästningen återlämnades sedan en lösensumma erlagts.

Men var ligger Älvsborgs fästning? När fästningen omkring 1660 utdömts som försvarsanläggning hämtades en hel del sten där för byggnationen av Nya Älvsborgs Fästning. I början av 1800-talet uppfördes av Abraham Robert Lorent ett sockerbruk och ett porterbryggeri på ruinerna av fästningen.

En rätt stor ruindel av Gamla Älvsborg har grävts fram. Ruinen ligger alldeles intill Klippans industriområde. Man kan komma dit via Herr Svantes Gata. Kungsladugård är en vanlig benämning på en ladugård med tillhörande lantegendom där man hade kreatursskötsel och försåg ett kungligt slott med livsmedel. Till Älvsborgs Kungsladugård hörde stora ägor. Grödorna och matvarorna som framställdes levererades till fästningen gamla Älvsborg.

När Gamla Älvsborg 1660 ersattes av Nya Älvsborg erhö­ll landshövdingarna Kungsladugård som sommarresidens och löne­förmån. Till Kungsladugård hörde det som idag kallas Majorna med dess åkrar och ängar och den stora Slottsskogen. Landshövdingarna arrenderade ut tomter för byggnader och på så sätt växte Majornas bebyggelse fram.

Nya Älvsborg

Under kriget 1643–45 försökte Kristian IV blockera inloppet till Göteborg och anlade ett fäste på Kyrkogårdsholmen i älvmy­n­in­gen. Svenskarna insåg därmed holmens betydelse och började att bygga en fästning där i mitten på 1600-talet.

1717–1719 fick Nya Älvsborg sitt elddop. Fästningen anfölls flera gånger av den danska flottan, men intogs aldrig.

Sedan fred slutits med Danmark 1720 fick fästningen förfalla. I likhet med flera andra fästningar utnyttjades den som fängelse. År 1869 beslöts att Nya Älvsborg "skulle upphöra att såsom fästning anses". Efter konservering och restaurering är Nya Älvsborg kanske den mest bevarade fästningen från äldre tider.

Fästningen är öppen för allmänheten och ett kärt utflyktsmål.

Röda sten

Den som gör en promenad från Majorna till Nya Varvet passerar ett stycke västerut från de Carnegiska brukerna ett stort rödmålat stenblock, som ligger mellan gångstigen och älven. Det är det nästan historiskt bekanta minnesmärket Röda sten, som gett namn åt ett gott stycke av den närmaste omgivningen. Namnet Röda sten har gamla anor, säkert bortåt tvåhundra år tillbaka. Stenen tycks vara ett flyttblock, som med isen förts ned och blivit liggande. Anledningen till att stenen blivit betraktad som minnesmärke kan inte sägas med säkerhet. En gammal sägen berättar att ett fartyg under svår storm skulle ha blivit räddat genom att en tross fastgjordes omkring stenen och leddes ut till fartyget, som på så sätt fick en stark förtöjning. Till minne av denna händelse skulle stenen ha blivit rödmålad.

En annan sägen berättar att en svensk officer, som förföljdes av danskarna, hanns upp vid stenen och dödades där. Hans blod färgade stenen röd.